

РОМАНИ Л. ДЕРЕША, М. НАГАЧА ТА Н. МАКДОНЕЛЛА ЯК ЯВИЩЕ МАСОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА «ВИДАВНИЧИЙ ПРОЕКТ»

Тетяна Гарасим

Кандидат філологічних наук, асистент, кафедра англійської філології
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка (УКРАЇНА), 46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2,
e-mail: tetyanaromanko@gmail.com

UDC: 82.091

ABSTRACT

Harasym Tetiana. *The Novels by L. Deresh, M. Nahacz and N. McDonell as Notions of Mass Literature and "Publishing Project"*.

In the article mass literature is viewed in the context of mass culture, its main peculiarities are pointed out. The notion of "publishing project" in the contemporary literary process is elucidated. The novels by Ukrainian writer L. Deresh, Polish author M. Nahacz and American storyteller N. McDonell are analyzed in the light of mass literature and "publishing project".

Keywords: mass literature, mass culture, young adult literature, "publishing project".

У статті розглянуто масову літературу у контексті масової культури, виділено її характерні особливості. Висвітлено явище „видавничого проекту” у сучасному літературному процесі. Проаналізовано творчість українського письменника Л. Дереша, польського автора М. Нагача й американського літератора Н. МакДонелла крізь призму специфіки масової літератури та „видавничого проекту”.

Ключові слова: масова література, масова культура, молодіжна література, „видавничий проект”.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Поява художніх текстів, написаних юними письменниками, у сучасному художньо-літературному континuumі спричинила конфлікт її рецепції критикою та читацькою аудиторією. Залишається незрозумілим, чому літературні критики практично однозначно сприймають твори нинішніх молодих авторів як невдалі творчі спроби або негативне явище в актуальному літературному процесі, водночас, коли читачі, навпаки, захоплюються цією прозою. Цікавим моментом є також те, чому редактори, які є зрілими досвідченими особами, ухвалюють рішення про друк літературних текстів, яким бракує художньої вартості та які є стилістично незрілими творами. Якщо ці тексти є недостатньо довершеними за своєю формою і змістом й розраховані на широке коло читачів, то стає очевидним, що маємо у такому разі справу із явищем масової літератури. Тому спробуємо уточнити, що таке твори масової літератури, які їх головні особливості, висвітлити сучасну прозу для молоді в рамках „видавничого проекту”.

Популярність молодіжної літератури (чи літератури для юнацтва) за останню декаду можна пояснити безліччю причин, але найголовнішою є те, що цей вид літератури є складником масової культури, яка втілює в собі істотні зміни ХХ століття: розвиток засобів масової комунікації, становлення індустріально-комерційного типу виробництва та розподілу, яке суттєво вплинуло на формування духовного світу людини і суспільства, демократизація культури, зокрема поширення середнього рівня освіченості мас, зростання часу дозвілля і вилучення коштів на нього в особистому і сімейному бюджеті [7, с. 14].

Зацікавлення феноменом масової культури з'явилося доволі давно і на нинішній день існує безліч теорій, концепцій та досліджень цього явища. Означення поняття масової літератури є надзвичайно важким, багатоаспектним і неоднорідним, оскільки її можна трактувати з погляду психології, соціології, політичної думки, лінгвістики, антропології та інших гуманітарно спрямованих наук. Дослідження масової літератури у світовому літературознавстві почалися разом з осмисленням поняття культури (30-і роки ХХ століття), а вивчення цієї літератури за допомогою літературознавчого інструментарію донедавна було методологічно заангажованим та недостатньо літературознавчим.

Вивчення зразків масової літератури потребує іншого підходу аніж аналіз класичних творів літератури. Ставлення до неї як до чогось другосортного, недостойного уваги серйозної і поважної науки виявляється непродуктивним. Масова література – це не просто твори не зовсім високої художньої якості, призначені для широкого кола читачької аудиторії, а це особливий світ. Це літературне явище, що має свою особливу поетику, жанрово-тематичні канони, мову і стиль, які можуть стати об'єктом серйозного літературознавчого аналізу.

Перші визначення масової літератури були розроблені наприкінці ХІХ століття і мали за основоположний принцип протиставлення „високої” („елітарної”) та „низької” культур, тобто вся література, яка не відповідала канонам високої літератури, ставала масовою і розцінювалася як „не-література”, „кітч”, не варта уваги, низькопробна, шаблонна, не підіймала важливих серйозних проблем і мала на меті розважити читачів [10, с. 48]. У той час проголошувалися думки щодо загрози загибелі справжнього мистецтва у зв'язку із розвитком масових форм. Такі ідеї розвивали Х.Ортега-і-Гасет, Т.Адорно, П. Бурдьє, В. Беньямін, Г. Маркузе та інші вчені.

У середині ХХ століття до масової літератури підходять як до матеріалу психоаналітичних, соціологічних, структуралістичних, культурологічних та феміністичних студій. Дж. Сторі у своїй книжці „Теорія культури та масова культура. Вступний курс” окреслює різноманітні підходи до означення терміна „масова культура” і виокремлює найсуттєвіші дефініції цього явища: масова культура – це просто культура, яка подобається значній кількості людей, що включає в себе її кількісний вимір; така культура є тим, що залишається, коли відкинути усе, що називаємо високою культурою, тобто ті культурні практики і художні тексти, що не відповідають канонам/стандартам високої культури; маскультура є комерційною культурою або продукцією, виробленою для масового споживання. Оскільки її споживачі є однорідною масою, така культура є сприятливою до маніпуляцій і схильною до шаблонних форм [8, с. 21–33].

До того ж, Дж. Сторі зазначає, що всі наведені вище означення масової культури об'єднують те, що вона виникла внаслідок індустріалізації та урбанізації [8, с. 33], що дали поштовх ринковій зорієнтованості суспільства.

Більшість дослідників із різних сфер гуманітарної науки схиляється до думки, що масова культура має негативний вплив у суспільстві. Наприклад, П. Свірський у статті „Популярна та висока література: порівняльний аспект” прирівнює популярну літературу до поганой (бо „якби вона була хорошою, то не була би такою популярною” [13]) і ставить знак рівності між нею та жанровою літературою (оскільки „популярна література звертається до простих, схематичних і часто повторюваних жанрів” [13]). Науковець не є прихильником популярної, або ж масової, літератури, однак він вважає, що, оскільки цей вид літератури відображає певні культурні, соціальні, естетичні потреби великої кількості людей, то потрібно визнати її соціоестетичну функцію.

Дослідники, які негативно ставляться до феномена масової культури, вважають, що вона формує у своїх споживачів пасивне сприйняття дійсності, та аргументують свою позицію тим, що у творах масової літератури пропонуються готові відповіді на те, що відбувається у соціокультурному просторі навколо індивіда, під її впливом змінюється і система цінностей, коли домінує потяг до розважальності.

Вважаємо, що в умовах сучасної соціокультурної ситуації існування масової культури є обов'язковою умовою функціонування людини початку ХХІ століття. На протигагу негативним думкам і твердженням дослідників масової культури та літератури, існує й позитивна позиція щодо цього виду письма, прихильники якої визнають її „самооцінним феноменом, який має власну сферу побутування, систему цінностей та функцій, сферу застосування, розповсюдження” [9, с. 55], ґенезис, тенденції розвитку; „особливим типом літера-

тури з власними правилами, власними естетичними законами, багатством жанрів” [10, с. 52]. Таке ставлення відбулося завдяки відходу від жорсткого традиційного естетичного протиставлення масової та елітарної літератури та віднайденні у художніх текстах масової літератури великої кількості рис, що зближують її з фольклорними текстами. Причину такої подібності Є. Козлов вбачає у „генетичному зв'язку популярного художнього тексту (що має успіх у широкого кола читачів – Наше) і різноманітних проявів народної творчості” та міфу [3]. Перебуваючи у центрі суспільного життя в архаїчну епоху, міф у нашому суспільстві перейшов, здавалось би, на другорядні позиції, однак продовжує функціонувати, невидимо і незримо впливаючи на формування поведінки сучасної людини. Міфологічна поведінка людини у сучасному суспільстві полягає у спробах втекти від часу, переміщаючись в іншу реальність, художню, і в цьому їй допомагає читання [3].

Часто дослідники масової літератури вважають її негативною особливістю повторюваність сюжетів, фавул, системи образів, структури символів тощо, тобто повторень є значно більше, ніж нових характеристик. Як зазначає Є. Козлов, для фольклорних та подібних до нього текстів властива естетика тотожності [3], чия „гносеологічна природа – за словами Ю. Лотмана, – полягає в тому, що різноманітні явища життя пізнаються шляхом порівняння їх із певними логічними моделями” [6, с. 17–247]. Отож прихильники масової літератури очікують від кожного художнього тексту разом із чимось новим для них, намагаються відшукати знайоме та повторюване. Звернення до глибинних архаїчних значень та їх нашарувань змушує нас до визнання тієї думки, що це є ефективною формою впливу через повторення відчуттів під час читання текстів масової комунікації.

У цьому ракурсі нам видається надзвичайно цікавою концепція Дж. Кавелті про «формульну літературу» та її художні цінності. Як вважає дослідник, „літературною формулою є структура оповідних або драматургічних конвенцій, які використовуються у великій кількості творів” [2, с. 53]. Вона включає, по-перше, „традиційний спосіб опису певних конкретних предметів чи людей”, що зумовлені конкретною культурою певного часу, тобто своєрідні культурні стереотипи, як наприклад, „Зевс-громовевержець” або руді запальні ірландці; по-друге, формульні схеми сюжетів („фавульні типи”, „архетипні фавульні форми”), які не пов'язані із певною культурою та конкретними часовими рамками, але є популярними у багатьох культурах упродовж достатньо великого відтинку часу. Отже, світ формули можна описати як архетипну оповідну модель, втілену в образах, мотивах та міфах конкретної культури.

„Формульні твори”, як зазначає Дж. Кавелті, акцентують увагу читачів на дії та сюжеті, особливо в моментами, які збуджують уяву, наприклад, небезпекою чи емоційно напруженими ситуаціями [2, с. 61]. Успішність формульної літератури зводиться до вміння автора піддавати читачів сильному емоційному збудженню, переконуючи у такий спосіб, що саме у світі такої літератури все відповідає бажанням та запитам аудиторії. Вчений виокремлює три прийоми, що їх найчастіше використовують письменники „формульної літератури”: напруження (саспенс); ідентифікація; створення злегка видозміненого уявного світу [2, с. 56].

Автори молодіжної літератури, створюючи напружений динамічний сюжет під час написання художніх текстів, намагаються викликати у читачів темпоральне відчуття страху і невпевненості за долю героя, який їм дорогий. Очікування від літературного тексту „формульної літератури” виникають внаслідок попереднього читацького досвіду. Потрібний емоційний ефект досягається тільки в тому випадку, коли почуття та досвід читачів збігаються з почуттями і досвідом головних героїв. Читач повинен відчути та впізнати власну подібність із мотивами і ситуаціями літературного твору. Через одночасне усвідомлення своїх відмінностей з героєм твору та залученням у його дії відбувається ідентифікація читача з персонажами художнього тексту у видозміненому реальному світі, де всі конфлікти мають своє вирішення й існує вихід із будь-якої проблемної життєвої ситуації.

Літературні формули Дж. Кавелті лежать в основі жанрів масової літератури: 1) у пригодницькому творі, що характерний усім культурам, герой, виконуючи важливу етичну місію, переборює усі небезпеки і перепони, що зазвичай виникають внаслідок дій негативно-го персонажа. Як нагороду він отримує прихильність дівчини; 2) історія кохання є жіночим варіантом пригодницького літературного твору. Багато формул цього типу орієнтуються на подолання соціальних чи психологічних бар'єрів тих, хто кохає; 3) історія про таємницю становить розповідь про розкриття секретів, що веде до винагородження героя за цей вчинок; 4) мелодраматичні формули описують світ, повний насилля, що керується мора-

льними принципами. Головна мета мелодрами – показати осмисленість та справедливість світового порядку, продемонструвати зразки правильної і неправильної поведінки; 5) поширені також твори про істот з «чужого світу», наприклад, „horror story”, в яких ідеться про руйнівні дії монстра та його загибель [2, с. 56].

Сюжетні лінії усіх наведених вище типів літературних формул демонструють подібність із давньою структурою чарівної казки, докладно дослідженої В. Проппом. Її основною схемою є випробування головного героя, його шлях до перемоги над злими силами. Потреба у темі супергероя сигналізує про певний емоційний та психологічний дискомфорт сучасного суспільства, в якому живуть читачі такої літератури. Таким чином, виникає й потреба, навіть не реальна, а художня, захисту в ситуаціях справжніх серйозних життєвих поразок. Трагування трансформацій міфологічного змісту наповнюють давні антропологічні структури сучасним звучанням, а їх реалізація в оповідній формі становить зацікавлення для міфокритичного дослідження форми масової культури.

У дисертації А. І. Данилюк „Масова культура в контексті демократичних перетворень ХХ століття” спробувала об’єднати всі головні вимоги масового ринку для створення масової літературної комунікації. На її думку, для того щоб художній текст мав успіх та отримав у читачів схвальні відгуки, він повинен включати такі елементи, „як: 1) чітка сюжетна лінія; 2) захопливий зміст; 3) адресованість конкретній аудиторії, слухачеві; 4) конкретний розподіл добра і зла, правди і кривди; 5) залучення до твору міфів, казок тощо; 6) повторення одного й того ж епізоду декілька разів в різних ракурсах та багато інших” [1, с. 10].

Зважаючи на соціокультурний характер масової культури, варто наголосити на її основних особливостях: орієнтація на гомогенну аудиторію; опора на емоційне, ірраціональне, колективне, несвідоме; ескапізм; швидкодоступність; здатність до швидкого забуття; традиційність і консерватизм; оперування середньою мовною семіотичною нормою; захопливий виклад [12, с. 58].

У сучасному літературознавстві з’явилось поняття „видавничого проекту” (проект видавництва на друк літературних творів на певну тематику і проблематику, таких текстів, що користуються популярністю у різної читацької аудиторії), який має неабиякий успіх серед читачів різних категорій. Популярність сучасної літератури А. Кузнецова пояснює її „проективізмом”. На думку критиків, особливістю літературного проекту стає масовість, а „художність – елемент вторинний і необов’язковий. Пріоритет тут в ідеї, під яку підбираються, а частіше підганяються конкретні явища, художній рівень яких не має значення. Успіх літературного проекту забезпечується позалітературними засобами” [5, с. 47]. Тобто важливими елементами літературного твору стають не художність, образність, своєрідний стиль письменника, а вміння „розкрутити” творчість автора за допомогою різних піар-технологій та маркетингових ходів.

Розглядаючи літературний проект як явище актуального пострадянського літературного процесу, А. Улюра визначає механізм проективізму в літературі як, по-перше, „відверто прагматичну установку та підлеглі їй відповідні видавничі стратегії; по-друге, чітко визначений і той, що не має на увазі різночитання, письменницький імідж автора; по-третє, чітко визначену цільову читацьку групу, визначену текстуально і контекстуально” [11, с. 98]. У контексті літературного проекту дослідниця характеризує „молоду прозу”, яка є різновидом масової літератури, та стверджує, що прикметник „молодий” і „новий”, що їх вживають на означення сучасної літератури, є спробою своєрідної символізації розривів між поколіннями, культурними установками, естетичними та політичними поглядами. Якщо „молода проза” стає новим літературним поколінням як організована соціокультурна спільнота, то про неї починають говорити тоді, „коли процеси зміни соціокультурних та власне соціальних умов усвідомлюються як проблемні” [11, с. 99]. До того ж, культурний контекст, який створюють автори „молодої прози”, є адекватним та легко інтерпретується „своїм читачем”, на кого власне і спрямований цей тип літератури.

Маркетингові технології заповнили всі сфери людського життя, у тому числі книговидання та книжковий бізнес. Маркетингові дослідження у виданні книг характеризуються різними напрямками, наприклад, вивчення попиту, визначення каналів збуту, тематичні дослідження (актуальність та перспективність тематики), вивчення споживачів, аналіз продукції видавництва-конкурентів, ціноутворення тощо [4, с. 39].

На те, що творчість Л. Дереша – це „видавничий проект”, вказує політика видавництва „Кальварія”, яка започаткувала на початку ХХІ століття серію видання літературних

творів письменників віком від 20 до 26 років. Очевидно, що цьому посприяли не тільки смаки і літературні вподобання читачів, але й друк текстів молодих авторів став непоганим способом для отримання прибутку.

Видавничий проєктивізм сучасної української, польської й американської літератури в особах Л. Дереша, М. Нагача та Н. МакДонелла визначається великими накладками творів письменників, наприклад, стартовий наклад роману „Культ” у 2005 році становив шість тисяч примірників, три з яких було продано вже у перші десять днів, а загальний наклад твору, який видається і продовжує видаватися, становить близько двадцяти п’яти тисяч. Тому цей роман можна вважати бестселером української літератури.

Сучасні літературні тексти молодих письменників здобувають популярність і визнання не тільки у своїх національних літературах, але й поза межами Батьківщини, завдяки перекладу їхніх творів на різні мови світу. Так, романи Л. Дереша перекладені німецькою, польською, італійською, сербською та французькою. Дебютний твір Н. МакДонелла „Дванадцять” вийшов у світ друком на понад одинадцять мовах світу.

Видавничою стратегією є також участь письменника у різноманітних книжкових ярмарках і форумах. Це дає змогу молодим авторам розрекламуватися, створити певний власний імідж у світовому літературному контексті. Л. Дереш став зіркою міжнародної книжкової виставки-ярмарки, що відбувалася у Франкфурті в 2008 році. Презентація творчості М. Нагача на Львівському книжковому форумі у 2006 році пройшла у вигляді вечора-тандему з Л. Дерешем. Це доводить не тільки те, що видавництво „Кальварія” стало інтегровальним моментом українського і польського авторів у рамках „Література від 16 до 26”, але й те, що літературний стиль, тематика і проблематика, система образів їхніх творів, цільова читацька аудиторія суголомні.

Читацька публіка, на яку орієнтовані письменники та видавці молодих авторів, – це люди підлітково-юнацького віку, які у процесі дорослішання намагаються знайти у літературі готові відповіді на те, що відбувається у соціокультурному просторі і як вийти із різних життєвих ситуацій. Читачі, обираючи для читання твори Л. Дереша, М. Нагача та Н. МакДонелла, розглядають їхню творчість з очікуваннями побачити сучасний світ, молодість у ньому, себе. Зважаючи на схвальні відгуки читацької аудиторії, можна стверджувати, що така література є потрібною для сучасної молоді через брак власного життєвого досвіду. Захопливий зміст і сюжет творів українського, польського й американського письменників, схожість героїв та їхніх поглядів, актуальність тематики художніх текстів приваблюють увагу читачів і як наслідок видавців.

Популярності творам сучасних письменників додають фільми, зняті за мотивами однойменних романів авторів. Так, короткометражний фільм за твором Л. Дереша „Намір!” був знятий у 2009 році, адаптація дебютного роману Н. МакДонелла „Дванадцять” вийшла на екрани у 2010 році. Зйомки фільмів за літературними текстами молодих авторів є свідченням того, що література як „видавничий проєкт” має в основі популяризацію творчості письменників, до того ж, справа друку творів молодих літераторів є вигідним капіталовкладенням, з якого можна отримати прибуток.

Отже, з’ясувавши, що таке масова література, її особливості, тематичні та стильові ознаки, можемо зробити висновок, що твори сучасних письменників на молодіжну тематику і проблематику належать до зразків масової культури. Саме цей факт залишається поза увагою критиків та літературознавців під час аналізу художніх зразків молодіжної літератури, які характеризуються незрілістю, недовершеністю та сюжетно-композиційною простотою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данилюк А. І. Масова культура в контексті демократичних перетворень ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.08 «Естетика» / А. І. Данилюк. — К., 2000. — 17 с.
2. Кавелти Дж. Г. Изучение литературных формул / Дж. Г. Кавелти // Новое литературное обозрение. — 1996. — № 22. — С. 33–65.
3. Козлов Е. В. К вопросу о повторяемых структурах в художественном тексте массовой коммуникации / Е. В. Козлов // Режим доступа : <http://ruthenia.ru/folklore/kozlov1.htm>

4. Крок А. Попіаритись і продатись / А. Крок // Книжковий огляд. — 2004. — № 9. — С. 36–40.
5. Кузнецова А. Кому належить искусство, или Революция менеджеров в литературе / А. Кузнецова // Знамя. — 2006. — № 3. — С. 45-46.
6. Лотман Ю. М. Лекции по структуральной поэтике / Ю. М. Лотман и тартуско-московская семиотическая школа. — М. : Гнозис, 1994. — С. 10-257.
7. Міщенко Н. Д. Масова культура як предмет філософського аналізу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.04 «Філософська антропологія, філософія культури» / Н. Д. Міщенко. — Харківський держ. ун-т. — Харків, 1999. — 20 с.
8. Сторі Дж. Теорія культури та масова культура: [вступний курс] / Дж. Сторі. — К. : Акта, 2005. — 360 с.
9. Таранова А. «Велике нечитоме» і академічний канон: проникнення масової літератури до парадигми літературознавства / А. Таранова // Слово і час. — 2008. — № 11. — С. 49–56.
10. Таранова А. Стратегії сприйняття масової літератури в сучасному літературознавстві / А. Таранова // Вісник Львівського ун-ту. — 2008. — Вип. 44. — Ч. 2. — С. 47–55. — (Серія «Філологія»).
11. Улюра А. «Молодая проза»: концепт, конструкт, проект / А. Улюра // Радуга. — 2007. — № 9. — С. 97–106.
12. Шеглова Л. В. Противоречия современной массовой культуры / Л. В. Шеглова // Учителю о культуре: сб. научных статей. — Волгоград, 1996. — 53–67.
13. Swirski P. Popular and Highbrow Literature: A Comparative View / Peter Swirski // CLCWeb: Comparative Literature and Culture 1.4 (1999) // Режим доступу: <http://docs.lib.purdue.edu/clcweb/vol1/iss4/4>